

3. Про внесення до Кодексу законів про працю Української РСР змін і доповнень, пов'язаних із перебудовою управління економікою : Указ Президії Верховної Ради УРСР від 27.05.1988 р. № 5938-XI // Відомості Верховної Ради СРСР. – 1988. – № 23. – Ст. 556.
4. Юшко А.М. Переведення на іншу роботу : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.05 «Трудове право; право соціального забезпечення» / А.М. Юшко ; Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. – Х., 2002. – 189 с.
5. Трудове право України : [підручник] / С. М. Прилипко, О. М. Ярошенко. – 5-те вид., перероб і допов. – Х.: ФІНН, 2012. – 800 с.
6. Кодекс законів про працю України від 10.12.1971 р. № 322-VIII // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1971. – Додаток до № 50. – Ст. 375.
7. Про державну службу : Закон України від 16.12.1993 р. № 3723-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 52. – Ст. 490.
8. Про державну службу : Закон України від 17.11.2011 р. № 4050-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2012. – № 26. – Ст. 273.
9. Про державну службу : Закон України від 10.12.2015 р. № 889-VIII // Відомості Верховної Ради України. – 2016. – № 4. – Ст. 43.
10. Про практику застосування судами при розгляді справ окремих норм трудового права : Лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 27.09.2012 р. № 10-1389/0/4-12 // Податки та бухгалтерський облік. – 2013. – № 7. – С. 44.
11. Про практику розгляду судами трудових спорів : Пост. Пленуму Верховного Суду України від 06.11.1992 р. № 9 // Бюлетень законодавства і юрид. практики України. – 2006. – № 2.
12. Прилипко С.М. Розірвання трудового договору з ініціативи роботодавця у випадку змін в організації виробництва і праці: проблеми теорії та практики: [моногр.] / С.М. Прилипко, О.М. Ярошенко, Л.Ю. Величко. – Х.: ФІНН, 2011. – 232 с.
13. Про затвердження Типового положення про преміювання державних службовців органів державної влади, інших державних органів, їхніх апаратів (секретаріатів) : Наказ Мінсоцполітики України від 13.06.2016 р. № 646 // Офіційний вісник України. – 2016. – № 53. – Ст. 1874.
14. Деякі питання оплати праці державних службовців у 2016 р. : Постанова Кабінету Міністрів України від 06.04.2016 р. № 292 // Офіційний вісник України. – 2016. – № 31. – Ст. 1243.

ХАРИТОНОВА Л. І.,

старший викладач кафедри трудового права
та права соціального забезпечення
(Національний університет
«Одеська юридична академія»)

КАЙТАНСЬКИЙ О. С.,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри трудового права
та права соціального забезпечення
(Національний університет
«Одеська юридична академія»)

УДК 349.2

ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЗАПРОВАДЖЕННЯ НАКОПИЧУВАЛЬНОЇ ПЕНСІЙНОЇ СИСТЕМИ В УКРАЇНІ

Статтю присвячено аналізу правових аспектів запровадження накопичувальної пенсійної системи в Україні. Досліджено з економічної та правової точки зору перспективи запровадження накопичувальної пенсійної системи в Україні. Розглянуто окремі наукові підходи до визначення можливості запровадження накопичувальної пенсійної системи. На підставі проведеного аналізу вироблено авторську позицію з питання доцільності запровадження накопичувальної пенсійної системи в сучасний період.

Ключові слова: пенсійна реформа, солідарна система, накопичувальна пенсійна система, інвестування, Накопичувальний фонд, Пенсійний фонд.

Стаття посвячена аналізу правових аспектів впровадження накопительної пенсійної системи в Україні. Исследованы с экономической и правовой точки зрения перспективы внедрения накопительной пенсионной системы в Украине. Рассмотрены отдельные научные подходы к определению возможности внедрения накопительной пенсионной системы. На основании проведенного анализа выработана авторская позиция по вопросу целесообразности введения накопительной пенсионной системы в современный период.

Ключевые слова: пенсия реформа, солидарная система, накопительная пенсионная система, инвестирование, Накопительный фонд, Пенсионный фонд.

This article analyzes the legal aspects of the introduction of the accumulative pension system in Ukraine. In the article was investigation the prospects for the introduction of the accumulative pension system in Ukraine from an economic and legal point of view. Were considered some scientific approaches to determine the feasibility of the introduction of accumulation pension system. Based on the made analysis, were developed the author's position on the advisability of the introduction of accumulation pension system in the contemporary period.

Key words: pension reform, solidarity system, accumulative pension system, investments, Accumulating Fund, Pension Fund.

Вступ. Сучасна Україна стикається з великою кількістю негативних факторів, серед яких можна виділити економічні (падіння ВВП, знецінення грошових доходів населення, зростання зовнішнього боргу, безробіття тощо) та демографічні (старіння нації, низька народжуваність, скорочення чисельності економічно активного населення; як наслідок, значна частина населення потребує соціальної підтримки з боку держави). Найбільш чисельною соціально незахищеною категорією є пенсіонери. Саме тому зміни до пенсійного законодавства завжди набувають значного суспільного резонансу.

Одним із напрямів реформування сучасної пенсійної системи є спроби примусити працювати другий рівень пенсійної системи, а саме накопичувальну систему. Накопичувальна система успішно діє в багатьох країнах світу, проте не можна однозначно сказати, що так буде й в Україні, бо надто багато питань залишаються без відповіді.

Проблемою розроблення та формування дієвого другого рівня пенсійної системи тривалий час займаються спеціалісти в галузі не лише права, а й економіки та державного управління. На даний час чіткої позиції з питання, чи готова Україна до запровадження накопичувальної пенсійної системи, не вироблено, що зумовлює актуальність обраної теми.

Проблемам правового забезпечення пенсійного страхування присвячені праці сучасних вітчизняних та зарубіжних вчених: Н.Б. Болотіної, В.В. Жернакова, К.Ю. Мельника, Є.В. Назаренко, П.Д. Пилипенка, О.М. Потопахіної, С.М. Прилипка, І.М. Сироти, В.С. Тарасенко, М.Ю. Федорова, Н.М. Хуторян, Г.І. Чанишевої, О.М. Ярошенка та ін. Праці зазначених вчених не втратили наукової цінності, однак сформульовані в них висновки та пропозиції потребують переосмислення в сучасних умовах.

Метою статті є аналіз сучасного стану пенсійної системи України з правової та економічної точки зору та вироблення авторської позиції з питання доцільності запровадження накопичувальної пенсійної системи в сучасний період.

Результати дослідження. Пенсійна реформа завжди залишається актуальною темою для спорів, дискусій на різних рівнях у зв'язку з тим, що кожен її аспект пов'язаний з економічними, політичними та правовими питаннями.

З січня 2004 року в Україні набрали чинності два закони з пенсійної реформи: з питання державного пенсійного страхування та недержавного пенсійного забезпечення. Разом ці закони регулюють три рівні пенсійної системи, яка складається з:

– першого рівня – солідарної системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування (далі – солідарна система), що базується на засадах солідарності і субсидування та здійснення виплати пенсій і надання соціальних послуг за рахунок коштів Пенсійного фонду на умовах і в порядку, передбачених цим Законом.

– другого рівня – накопичувальної системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування (далі – накопичувальна система), що базується на засадах накопичення коштів застрахованих осіб у Накопичувальному фонді або у відповідних недержавних пенсійних фондах – суб'єктах другого рівня системи пенсійного забезпечення та здійснення фінансування витрат на оплату договорів страхування довічних пенсій і одноразових виплат на умовах і в порядку, передбачених законом.

– третього рівня – системи недержавного пенсійного забезпечення, що базується на засадах добровільної участі громадян, роботодавців та їх об'єднань у формуванні пенсійних накопичень з метою

отримання громадянами пенсійних виплат на умовах та в порядку, передбачених законодавством про недержавне пенсійне забезпечення.

Пенсійні виплати в накопичувальній системі здійснюватимуться за рахунок Накопичувального фонду, який відповідно до законодавства визначається як цільовий позабюджетний фонд, що створюється відповідно до цього Закону, акумулює страхові внески застрахованих осіб (ці внески обліковуються на накопичувальних пенсійних рахунках та інвестуються з метою отримання інвестиційного доходу на користь застрахованих осіб), пенсійні активи якого використовуються для оплати договорів страхування довічних пенсій або одноразових виплат застрахованим особам або членам їхніх сімей чи спадкоємцям та на інші цілі.

Останнім часом багато уваги приділяється запровадженню другого рівня пенсійної системи – накопичувальної, яка на законодавчому рівні закріплена в Законі України від 09.07.2003 року «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування». Внесення накопичувальної системи в структуру пенсійної системи сколихнула наукове співтовариство. Одні виступали за найскоріше її введення, інші заперечували її доцільність.

Виходячи з важливості та соціальної, політичної й економічної значущості запровадження в Україні обов'язкової накопичувальної пенсійної системи, необхідно врахувати міжнародний досвід, а також вітчизняні реалії створення недержавного пенсійного забезпечення, поточну та середньострокову соціально-економічну ситуацію в державі та результати впливу світової фінансово-економічної кризи. Міжнародний досвід мінімізації наслідків фінансово-економічної кризи для накопичувальної складової частини пенсійного забезпечення свідчить про необхідність перегляду підходів до пенсійних виплат [2].

На підтримку запровадження накопичувальної системи в сучасних умовах дефіциту Пенсійного фонду України науковці зазначають, що деякі країни почали запроваджувати обов'язкову накопичувальну систему й за наявності дефіциту в солідарній системі. Так, за висновками міжнародних економістів, стимулами запровадження в Чилі у 1981 році обов'язкової накопичувальної пенсійної системи були саме фінансові проблеми в країні, дефіцит державного бюджету і нестача коштів на виплату пенсій у солідарній системі. Отже, чим раніше запрацює другий рівень в Україні, тим більше перед молодими громадянами відкриється можливостей забезпечити собі гідний рівень пенсії в старості [3, с. 4].

З іншого боку, багато дослідників, науковців і практиків негативно ставляться до запровадження накопичувальної пенсійної системи. Зокрема, О. Ткач зазначає, що загальнообов'язкова накопичувальна пенсійна система, запровадження якої передбачено переходом на другий рівень пенсійного забезпечення, ризикує перетворитися на чергову фінансову аферу. При цьому чиновники залишають собі максимум прав для розпорядження пенсійними накопиченнями громадян, велику кількість можливостей для зловживань і мінімум відповідальності за можливі наслідки [6, с.6].

Існують думки про те, що сучасна фінансова система України за умови всеохоплюючої недовіри громадян до неї до таких новацій не готова. Загроза того, що фонди, які залучили кошти громадян, в результаті перетворяться на фінансові піраміди або збанкрутують, реальна. Створення Накопичувального фонду не є безсумнівним благом ще й тому, що рівень довіри громадян до держави як розпоряднику коштів також невисокий [5, с.6].

Планувалось, що зазначена система буде запроваджена за наявності виконання відповідних соціально-економічних умов, зокрема бездефіцитності бюджету Пенсійного фонду України. Оскільки до цього часу це не відбулось, залишається незрозумілим бажання запровадити накопичувальну систему зараз, коли дефіцит Пенсійного фонду становить більш як 100 млрд грн. Розмови про банкрутство Фонду почалися з часу реформування страхових фондів та подекуди висловлювались думки щодо припинення взагалі його діяльності. На жаль, Пенсійний фонд України, на наш погляд, став заручником непродуманого запровадження системи пенсійного страхування.

Загалом страхове законодавство України спочатку відповідало міжнародним стандартам, але на шляху його впровадження поступово відходило від основних принципів соціального страхування, які були покладені в його основу. Так, наприклад, до цього часу Пенсійний фонд не набув статусу страхового, а тому діяльність Фонду як органу виконавчої влади не може повною мірою вважатися діяльністю, яка пов'язана з пенсійним страхуванням. Аналіз дефіциту ПФУ дає підстави зробити висновки щодо його складників: це, в основному, нестрахові виплати, які не повинні виплачуватись за рахунок страхових внесків (зараз – єдиного внеску), зокрема доплати до пенсій, які не досягають прожиткового мінімуму; це пільгові пенсії та пенсії за вислугу років, які повинні відшкодовуватись підприємствами тощо.

Левову частку дефіциту ПФУ становлять виплати спеціальних пенсій, які спочатку на 100% сплачувались за рахунок Державного бюджету та поступово почали фінансуватись Пенсійним фондом (більша частина), лише залишок – за рахунок Державного бюджету. На наш погляд, не можуть вважатись страховими пенсії, які були призначені до створення Пенсійного фонду, оскільки їх отри-

мувачі не були платниками страхових внесків до зазначеного Фонду. Надання Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» зворотної сили також не сприяло становленню Пенсійного фонду як страхового у зв'язку з тим, що в пенсійному забезпеченні до цього часу призначаються пільгові пенсії та пенсії за вислугу років. Останні зміни в законодавстві щодо скорочення списків пільгових професій та збільшення стажу для призначення пенсій за вислугу років суттєво не змінює тієї обставини, що зазначені пенсії виплачуються практично за рахунок Пенсійного фонду, хоча Закон України «Про пенсійне забезпечення» передбачив відшкодування підприємствами витрат на їх виплату. Тому це також нецільові витрати за рахунок страхових коштів.

Економіко-правове дослідження може показати, що в теорії пенсійного реформування є проблема взаємовпливу фінансового ринку та системи пенсійного страхування. З одного боку, економісти наголошують, що пенсійна реформа є катализатором пришвидшеного розвитку різних сегментів фінансового ринку. З іншого боку, виходячи з практичного досвіду функціонування накопичувальних рівнів на фінансових ринках розвинутих країн світу, можна зробити висновок про істотність впливу саме фінансового ринку на ефективність трансформацій у пенсійній сфері, а не навпаки [4, с. 734].

Варто розуміти, що пенсійні кошти є «дешевим» інвестиційним ресурсом через довгостроковий характер і найнижчий рівень прибутковості. Пенсійний фонд – найбільш консервативний учасник фінансового ринку. Крім того, в міру насичення ринку пенсійними інвестиціями, швидше за все, знизиться прибутковість й інших інвестиційних ресурсів [7, с.8].

Рівень інвестиційного доходу на пенсійні кошти має бути достатньо високим, щоб вберегти пенсійні накопичення від прогресуючого знецінення національної валюти. А враховуючи те, що рівень інфляції за останні 10 років склав 372,5%, надзвичайно складно увияти безпечно довгострокові інвестиції за сучасного стану економіки України, які забезпечать не лише збереження коштів громадян, а й їх примноження.

Експерти попереджають, що навіть за умови введення 2-го рівня пенсійної системи не варто чекати підвищення пенсій, адже він вводиться не додатково до 1-го рівня, а з метою його часткової заміни.

Висновки. Таким чином, сьогодні можна зробити такий висновок: становлення системи пенсійного страхування в Україні не відбулося. Говорити про запровадження накопичувальної системи, без сумніву, передчасно в сучасному вигляді та при наявному рівні розвитку економіки. Страхова система може існувати в умовах розвиненої економіки, відсутності тіньового ринку праці та, як наслідок, великої кількості платників страхових внесків. Тоді демографічні проблеми, які висувуються сьогодні на перший план, не стануть такими болючими. Погашення заборгованості із заробітної плати та її легалізація надалі буде сприяти належному відрахуванню єдиного внеску усіма платниками. Взагалі, якщо говорити про підвищення пенсій, то потрібно вирішувати проблему реформування заробітної плати, а не підвищувати пенсійний вік. У сучасних умовах підвищення пенсійного віку при мізерних зарплатах у людей залишаться мізерні пенсії.

Якщо все ж таки система пенсійного страхування буде поновлена, необхідно надати Пенсійному фонду статус страхового, тоді будуть дотримуватись страхові принципи його діяльності. У зв'язку із цим доцільним буде повернення функцій адміністрування єдиного внеску зазначеному Фонду.

У системі пенсійного страхування не місце пенсіям, які призначались до введення зазначеної системи, оскільки працівники не були платниками страхових внесків. Штучне підтягування таких пенсій до прожиткового мінімуму та відповідні виплати за рахунок страхових внесків (єдиного внеску) – це шлях до накопичення ще більшої заборгованості в Пенсійному фонді.

Наостанок слід зазначити, що зараз все більше з'являється думок, що накопичувальна система є фінансовою пірамідою, оскільки в умовах довгострокових платежів не можна передбачити усі ризики, особливо під час кризи усієї системи соціального страхування.

Список використаних джерел:

1. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування : Закон України від 9 липня 2003 року // Урядовий кур'єр. – 14 серпня 2003 року.
2. Аналіз соціального забезпечення у період фінансової кризи // Міжнар. пенс. вісн. – 2009. – № 1.
3. Горюк Н. Без реформ добробуту не буде / Н. Горюк // Пенсійний кур'єр. – 2011. – № 28 (426). – С. 3–7.
4. Приказнюк Н.В. Тенденції та перспективи розвитку пенсійної системи України/ Н.В. Приказнюк, М.В. Балицька / Глобальні та національні проблеми економіки. – 2015. – Вип. 7. – С. 731–737.
5. Самаева Ю. «Накопительная» угроза? / Ю. Самаева // Деньги о главном. – 2015. – № 16–17. – С. 6.
6. Ткач А. Пенсионная реформа: государственный административный монополизм? / А. Ткач // Деньги о главном. – 2015. – № 20. – С. 6.
7. Ткаченко Л. Накопительная пенсия: игра не стоит свеч? / Л. Ткаченко // Деньги о главном. – 2015. – № 46. – С. 8.

